

Bilinç; ne kadar ilginç!

Prof. Dr. Mustafa Bilici

1965 yılında doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adana'da tamamladı. 1990 yılında Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Uludağ Üniversitesi'nde tamamladığı psikiyatri uzmanlığının ardından (1995), KTU'de doçent (2000), Medipol Üniversitesi'nde profesör oldu (2012). 2003-2005 yılları arasında İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde çalıştı. 2005'te Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne kurucu başhekim olarak atandı. Halen 2014 yılı içinde geçtiği Gelişim Üniversitesi'nde İİBF Psikoloji AD'de görevini sürdürmektedir. Ayrıca 2014'te Dr. Sena Yenel Özbay ile birlikte kurduğu İstanbul Psikiyatri Akademisi'nde psikiyatr olarak çalışan Bilici'nin ilgi alanları biyolojik psikiyatri ve uyku bozukluklarıdır. Psikiyatride Sinema, Sinemada Psikiyatri adlı kitabın editörlüğünü yapan Bilici, evli ve 3 çocuk babasıdır.

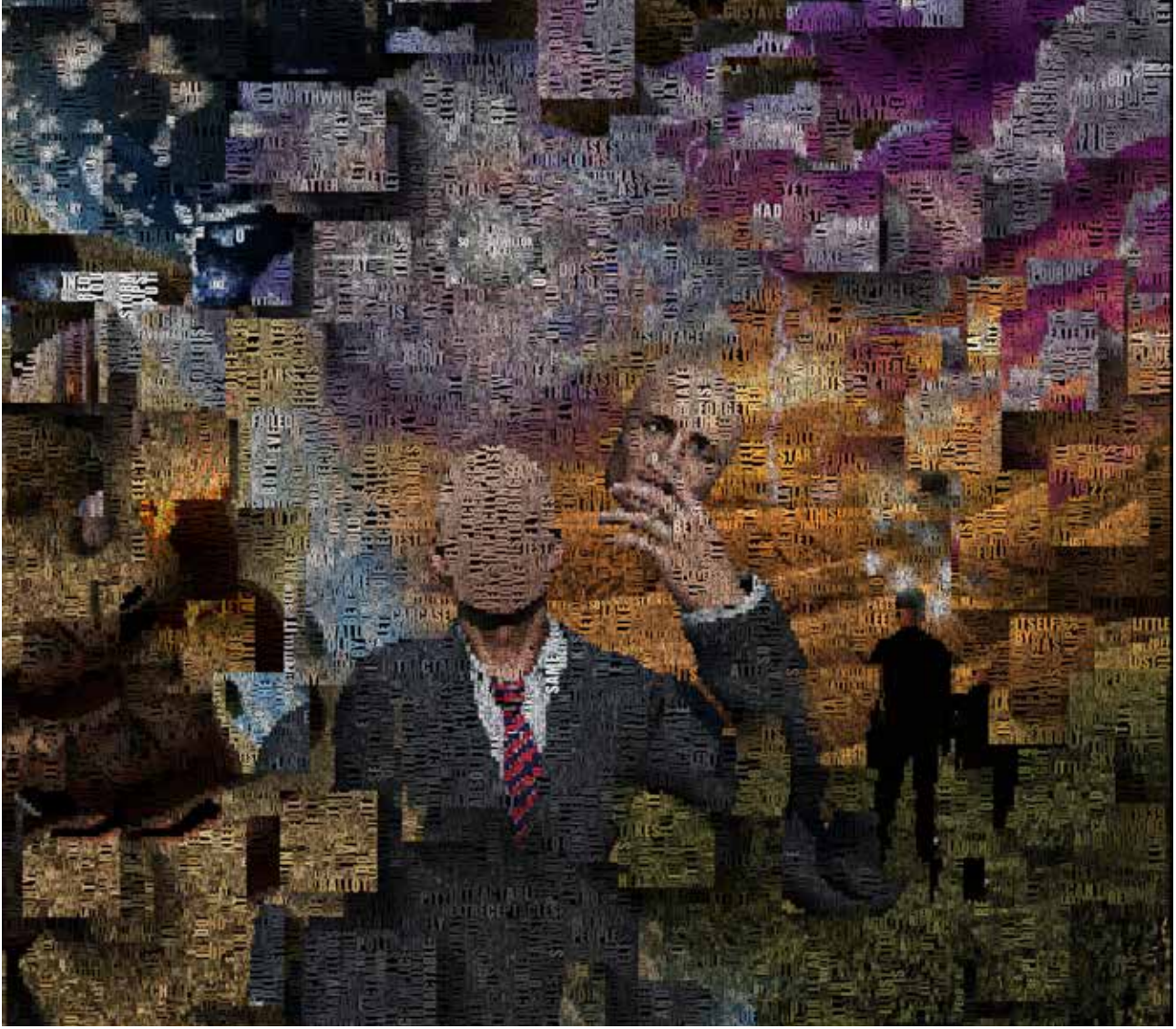
İnsanın diğer canlılardan ve varlıklardan farkını anlama ve anlamlandırma çabası ilk insana kadar uzatılabilir. Bugün insanın farkını bilinçli olmasının oluşturduğuna dair yaygın bir kabul olduğunu söyleyebiliriz. Hâl böyle olunca nörobilim, tıp, felsefe ve ilâhiyat gibi pek çok disiplin bilinç konusunu kendi zaviyelerinden değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu yazıda tüm bu disiplinlerden derlenen bazı bilgiler paylaşmaya çalışılacaktır. İslâm inancında ilk insanın Hz. Âdem olduğu kabul edilir ve Bakara Sûresi 30-33. ayetlerde insanın yaratılışı şu şekilde anlatılır: *"Hani Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar, 'Biz seni övgü ile tenzih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?' dediler. Allah 'Şüphesiz yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim' buyurdu. Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip 'Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin' dedi. 'Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin' cevabını verdiler. Allah, 'Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir' dedi. Âdem bunların isimlerini onlara bildirince de 'Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!' buyurdu."* Bu ayetlerde insanın meleklere farkı iki temel üzerine inşa edilmiştir. Bu temellerden ilki Âdem'in yeryüzünün halifesi olması,

diğeri ise isimleri söyleyen akıllı bir varlık olmasıdır. Ayetler birlikte değerlendirildiğinde yeryüzünde halife olmak ve fesat çıkarmak ile akıllı olmak arasında doğrudan ve ayrılmaz bir bağ kurulması gerektiği anlaşılıyor.

Akıllı olmak nedir? Ya da daha doğru bir şekilde sorarsak akıllı olmanın göstergeleri nelerdir? Yukarıdaki ayetlerden bu sorunun cevabının izini sürmek mümkün. Ters gibi görünse de akıllı olmanın ilk göstergesinin kan dökmek ve fesat çıkarmak olduğu görülüyor. Ancak dikkatlice düşünüldüğünde gerek kan dökmek, gerekse fesat çıkarmanın akıllı olmayan bir varlığın becereceği türden eylemler olmadığı anlaşılır. Yeryüzünde en büyük kan dökücünün ve fesat çıkarıcının, meleklere de öğretilen gibi, insan olduğu defalarca ispatlanmıştır. Kan dökmek ve fesat çıkarmak insanın yürütme, plan yapma, karar verme gibi son derece karmaşık akıllı bilişsel yetileri sayesinde gerçekleşiyor.

Akıllı olmanın ikinci göstergesi ise, meleklere öğretilmediği, varlıkları isimlendirme kabiliyeti ile ortaya çıkıyor. Varlıkları isimlendirme konusu doğrudan insanın lisanla, yani dil becerisi ile ilgili bilişsel sistemine vurgu yapıyor. Lisan becerisi de tıpkı fesat çıkarmak gibi insanı meleklere kesin bir şekilde ayırıyor. Gerek fesat çıkarmak, gerekse lisan becerisine sahip olmak, eğer bir bilinç söz konusu değilse, ayırt edici olmaktan uzaklaşabilir. Nitekim aslan, goril ve şempanze gibi

hayvanların da hemcinslerinin kanını döktüğü ve yaşadıkları toplulukta karışıklık çıkardıkları bilinir. Ayrıca ötücü kuşlar, yunuslar ve balinalar gibi hayvanların bazı sesler çıkarma yetenekleri üzerinden bir tür lisan sahibi oldukları bile söylenebilir. Muhayyel bir varlık bile olsa zombilerin de fesat çıkardıklarına ve üstün lisan becerilerine sahip oldukları söylenebilir. Hâl böyle olunca bu ifadelerden, insanın ayırt edici özelliğinin karmaşık bilişsel ve dilsel bir sisteme sahip olmasından değil, bilişsel sistemine yön veren bir bilince sahip olmasından kaynaklandığı gün yüzüne çıkmış oluyor. Yani ancak bilinç sayesinde bilişsel ve dilsel işlevlerimiz belirleyici ve ayırt edici bir konuma gelebilir. Meselâ kan dökmeyi ele alırsak, bilinç sayesinde belirli bir amaç ve niyetle kan dökmemiz neticeyi doğrudan belirleyecektir. Daha açık söylersek, niyetimize göre kan dökmek bir yönüyle barbarlık için gerçekleştirilebilirken, diğer yönüyle bir tür savaş sanatına ya da mazlumları zalimlerin boyunduruğundan kurtarmaya yönelik soylu bir eyleme dönüşebilir. Kan dökmek aynı bilişsel sisteme sahip iki insanın farklı bilinçleri sayesinde birinin elinde zulme ve barbarlığa, diğerinin elinde ise mazlumları kurtarmaya ve şehadete dönüşebiliyor. Yani diğer varlıklardan ve hatta öteki insanlardan farkımızı, ne kadar karmaşık ve üstün bir bilişsel sisteme sahip oluşumuz değil, zira sağlıklı tüm insanlarda aşağı yukarı benzer bir bilişsel sistem vardır; bilişsel sistemimize yön veren bilincimiz tayin ediyor.

Peki, gerçekte bilinç nedir? Bilincin ne olduğu, birçok disiplin için araştırılması gereken en önemli gizem alanı olarak varlığını günümüzde devam ettiriyor. Bilinci incelemek insana dâir en derin gizemi ele almak demektir. Fakat insan, tüm yönleriyle bilimlerin ele alıp inceleyeceği türden bir varlık değildir; çünkü bilimler nesnel varlıkları inceler. Bilinci incelemek ise öznel varlığımızı incelemektir. Bilinçli bir varlık, içsel psikolojik bir gerçekliğe, içinde bilincin aktığı öznel deneyimler içeren zihinsel bir yaşama sahiptir. Bize kendini doğrudan sunan ve sürekli kendini ifşa eden bu içsel öznel deneyim akışı “bilinç” olarak tanımlanabilir. Tecrübe ettiğimiz olaylar, bilincimizde doğrudan ve canlı bir biçimde ancak çok kısa bir süre için, belki sadece birkaç saniyelikliğine varlığını sürdürür. Ayrıca deneyim akışının içeriği her zaman ileriye doğru seyreder. Deneyim örüntüleri sürekli değişir; bir kısmı yalnızca kademeli olarak, diğer bir kısmı ise aniden, ama asla seyirlerine ara vermeden değişir. Bununla birlikte hiçbir zaman değişmeden varlığını sürdüren bir özne ya da benlik varmış gibi görünür. Tecrübelerin akışının altında, tüm deneyimleri tek bir içsel dünya şeklinde bütünleştiren ve böylece geçip giden kısa ömürlü ve değişken içerikleri aşan birleşik tek bir psikolojik gerçekliği oluşturan bir şeydir bilinç.

Bilinç konusundaki arayışımız, evrendeki yerimizi anlamaya yönelik ezeli meraktan ve derin gizemleri araştırma ve çözme

arzusundan neşet ediyor. Bu arzunun bizi getirdiği son aşama şurasıdır: Bilinç bedene ve beyne eklenen bir şey midir, yoksa bedende mündemiç midir? Yani bilinç dışardan insan bedenine giydirilmiş bir şey midir, yoksa insan şeklindeki bedende bilinç için olarak bulunur mu? Eğer bilinç insan bedenine giydirilmiş bir şeydir diyorsanız tıpkı Descartes gibi insanın iki ayrı tözden mürekkep olduğunu kabul ediyorsunuz demektir. Yok, eğer mündemiçtir diyorsanız o zaman da “beden yoksa bilinç de olamaz” diyorsunuz demektir. Bu ayrımın ne önemi var diye sorulabilir, ister “giydirilmiş” isterse “mündemiç” olsun ne fark eder? Eğer giydirilmişti dersiniz, bir bedeniniz olmadan önce ve sonra da bilincinizin varlığını sürdüreceğini kabul ediyorsunuz demektir. Bu kabul, sizi bilincinizin ölümsüz bir şekilde bir bedenden diğerine seyahat edip duran bir şey olduğu sonucuna ulaştırabilir. Mündemiç olduğunu kabul ederseniz, bedeniniz işlevlerini yitirdiğinde artık bir bilincinizin olmasının mümkün olamayacağını, eğer tekrar bilinçli olmamız söz konusu olacaksa bunun ancak bedenimizin yeniden inşa edilmesinden sonra yani tekrar dirildikten sonra gerçekleşebileceğini kabul ediyorsunuz demektir.

Bilinci anlamak için en elverişli kavram “fenomenal bilinç”tir. Bu kavram öznel deneyimi ifade eder. Fenomenal olmak, deneyimlenmiş olmak demektir. Dolayısıyla deneyimlenmiş olmak, öznel psiko-

Rüya yaşantısı sırasında beynin bazı bölgelerinin aktif, bazı bölgelerinin pasif kalması bazı sonuçlar çıkarmamızı sağlayabilir ama yine de beyin-rüya ilişkisinin hangi ilkelere göre işlediğini net bir şekilde söylemek mümkün değildir. Bugün uyanık durumdaki bilinçli bir zihnin ve selfin etkinliği sırasında aktifleşen beyin bölgeleri ile rüya yaşantısı sırasında aktifleşen beyin bölgelerinin büyük oranda örtüştüğünü biliyoruz.

lojik bir gerçekliğe dâhil edilmelidir. Özne psikolojik bir gerçekliğin içinde bulunmak demek, varlığı bir organizma tarafından hissedilebilir veya duyumsanabilen bir şey olmak demektir. Fenomenalite salt varoluşunun bir şey gibi hissedildiği bir niteliktir. Yani fenomenalite ile "his" iki ayrı şey değildir. Aksine fenomenal bir olayın varlığı, onun hissi tarafından kurulur. Fenomenal olmak, hissedilmiş olarak var olmaktır. Fenomenaliteden hissi çıkartırsanız fenomenaliteyi de ortadan kaldırmış olursunuz. Fenomenal bilinç, bir bütün olarak belirli bir anda sahip olduğumuz tüm öznel deneyimlerimizi veya hislerimizi içerir. Fenomenal bilinç, aynı kişinin öznel bilinç akışında eşzamanlı bir biçimde sunulan geniş bir deneyim alanı veya katmanı gibidir. Yani fenomenal bilinç aydınlığın ve karanlığın, seslerin ve renklerin, bedensel hislerin, duyguların, arzuların ve isteklerin, içsel zihinsel imgelerin ve zihnimizden geçen iç konuşmanın duyularını içerir. Bütün bunlar birlikte düşünüldüğünde, en azından normal uyanık halimizde, bize merkezinde beden imgemize bağlı kendi benliğimizi bulduğumuz yekpare bir dinamik duyuşsal-algısal dünya verir. Bu yüzden, fenomenal bilincin kendine özgü kapsamlı içeriği, bir dünya içerisinde "bedenlenmiş bir benlik" biçimini alır ve bu benliğe kafasının içindeki düşünceler ve imgeler ile çevresindeki dünyaya yönelik bir "birinci tekil şahıs" bakış açısı eşlik eder.

Toparlarsak bilinçli olmak, bir organizmanın zihin-beyin sisteminde öznel deneyimlerin fenomenal hislerin veya nitelcelerin (qualia) ortaya çıkmasına imkân tanıyan bir durumda bulunmak demektir. İnsan olmayı Freud'un ileri sürdüğü gibi "bilinçdışı" olmaya indirgemek ya da daha açık bir ifadeyle hiçbir öznel deneyimi bulunmayan bir varlık olarak tanımlamak tam anlamıyla saçma olacaktır. Zira bilinçdışının egemen olduğu bir canlı, insan değil olsa olsa bir tür primat olur. İnsan beyninin işleyişinin büyük bölümünün bilincimizin fark etmediği bir şekilde gerçekleşiyor olması, bizi sadece insanın diğer canlılarla ya da zombilerle ortak birçok özelliğinin olduğu sonucuna götürür.

Nörobilim temel olarak, bilinci beynin çalışmasının bir ürünü olarak görür. Bu bakış açısına göre bilinç temel olarak beynin bir fonksiyonudur ve bilinçliliği meydana getiren nöral mekanizmalar beyinde bulunur. Ancak bu bakış öznel bir bilinci anlamamıza yetmez. Nöron denen hücreler nasıl oluyor da öznel bir bilinç deneyimi yaşamamızı sağlıyor? Bu soru cevabını bulamamışken, Giulio Tononi, bilincin "phi" diye adlandırılan bütünleşik bilgi miktarına indirgenebileceğini, Bütünleşik Bilgi Kuramı (BBK) dediği bir varsayım ile ortaya koymaya çalışmıştır.

Ayrıca beyindeki bilinç miktarının düzeyini nesnel bir şekilde ölçmeye yönelik bir yöntem olan Perturbasyonel Karmaşıklık indeksi (PKİ) geliştirildi. PKİ'nin doğrudan BBK'nin ortaya koyduğu phi miktarını ölçme girişimini temsil ettiği kabul edilmektedir. Koma veya uyku durumundaki beyinde PKİ düşer, beyin tamamen bilinçli veya uyanık olduğunda ise yükselir. Bu tür çabaları, bilinci geçerli bilimsel teknik ve mantıkla açıklama çabası olarak görmek gerekir. Ancak mevcut bilimsel mantık ve teknik referans alındığında ortaya konan bilinç anlayışı böyle yavan ve garip bir durum alıyor. Bu yavanlığı kan dökme örneği üzerinden anlamaya çalışırsak, zalim bir insanın kan dökme eylemi sırasında beyinde ortaya çıkan değişikliklerle mazlumlara karşı çıkmak için kan döken birinin beyinde ortaya çıkan değişikliklerin neredeyse aynı olduğunu söyleyerek ortaya koyabiliriz. Dolayısı ile nörobilimden elde edeceğimiz bulgular üzerinden bu iki insanın fenomenal bilinçleri arasındaki farkı göstermemiz mümkün değildir.

Bilinci anlamak için en iyi çalışmalar "deneysel bilinç çalışmaları"ndan gelir. Bu çalışmalar bilinçli ile bilinçsiz durum arasındaki farkı araştırarak bilinci anlamayı hedeflemektedir. Bu yüzden araştırmalarda koma veya bitkisel hayatta bulunan bilinçsiz hastalar ele alınır ve şu sorunun cevabını aranır: Bu hastaların içsel olarak bilinçli olup olmadıklarını nerden biliyoruz? Bugün bitkisel hayattaki hastaların % 10-20 kadarının içsel olarak bilinçli olduğu daha sonra bu hastaların ayrıntılı olarak ele alınması ile ortaya çıkmıştır. Bu bulgular bilincin dışa dönük tepkilerden ayrı bir şey olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca bu konudaki çalışmalar, genel anestezi ile bilincin kaybedilmesi ve anestezi sonrası geri kazanılması şeklindeki tecrübelerin zamanlamasına odaklanılır. Böylece beyinde bilinç ışığının "kapalı" veya "açık" hale getiren şeyin ne olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmaların sonucunda, beyin kabuğu içindeki ve talamus ile beyin kabuğu arasındaki bağlantıların bilinç için kritik bir önem taşıdığı anlaşılmıştır. Ancak bu bulgulara rağmen bilincimizin mekanistik bir fiziksel dünyada nasıl ortaya çıktığı, biyolojik beyin etkinlikleri sonucunda veya onlara bir şekilde bağlantılı bir yolla nasıl beliriverdiği hâlâ net olarak açıklanamıyor. Dolayısıyla bilinç hakkında çok daha fazla şey keşfedilmeyi bekliyoruz.

Bir insana "bilincin yerinde mi" diye sorsak ve "evet" cevabını alsak, büyük ihtimalle bu şahsın bilinçli olduğundan emin olabiliriz. Dikkat edilirse bu aşamada bilincin varlığı ister istemez dille sıkı sıkıya bağlantılı hâlde gelmektedir. Konuşamayanların bir bilinci olup olmadığını anlamamız bu yüzden çok zordur. Bilinç araştırmaları en fazla veriyi rüya çalışma-

larından elde edecek gibi görünüyor. Bu şaşırtıcı bir şey değildir. Zira rüya gibi son derece öznel bir yaşantının rüya sahibinin bilinç durumunu yansıttığını düşünmekten daha doğal ne olabilir? Ayrıca rüyaların anlatılan bir deneyim olması ya da daha farklı bir ifadeyle dille çok sıkı bağlantılarının olması da bizi bilincin öznelliğine ulaştırıyor. Son yıllarda rüyaların, uyuduğumuzda bilincimize akan içsel, biyolojik olarak programlanmış öznel bir dünya simülasyonu olduğuna yönelik görüşler artan bir destek kazanmıştır. Üstelik rüyalar, uyanıklığın kısıtlılıklarından da azade olduğu için daha net bir bilinç yaşantısı olarak görülebilir. Rüyaları çok iyi bir şekilde incelemek ve anlamak "o" kişinin fenomenal bilincini anlamının en iyi yoludur. Ancak yine de dilin sınırlarının rüyaları, dolayısı ile fenomenal bilinci anlamamızı sınırlayacağını göz önünden kaçırmamak gerekecektir.

Rüya ve bilinç ilişkisi ile ilgili son bilimsel gelişmeler, özellikle nörobilim alanında kaydedilen ilerlemeler, gerek rüya-beyin gerekse rüya self (benlik) ilişkisinin netleşmesinde önemli katkılar sağladı. Nörobilimsel gelişmelerin yol açtığı neticeleri kısaca maddeler halinde hatırlamakta yarar var. Öncelikle rüya yaşantısının uykunun içinde ortaya çıktığını ama derin uykudan açıkça farklı olduğunu belirtmek gerekiyor. Rüya yaşantısının uykunun REM dönemiyle daha sıkı bir ilişki içinde olduğu gösterilmiştir. REM döneminde beyin derin uykudan farklı olarak uyarılmış durumdadır. Bu uyarılma self ya da benlik işlevleriyle sıkı bağlantıları olan beyin bölgelerinde aktivite artışı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bulgular, rüya yaşantısının iddia edildiği gibi bilinçsiz ya da bilinçdışı bir durumla değil, aksine kendine özgü bir bilinçlilikle ilişkili olduğunu açık bir şekilde göstermiştir. Bu gelişmeler rüyaların terapide kullanımı konusunda deyim yerindeyse bir devrim oluşturmaya aday gibi görünmektedir. Eğer rüyalar bilinçdışından değil de özümüzün bilinçli bir durumdan kaynaklanıyorsa, rüyaları üreten bilinçlilik durumunu iyi anlamak tam da insanı anlamak demek olacaktır. Zira rüyadaki bilinç durumunu anlamak, bu bilincin sahibini ya da selfini anlamayı ve dolayısı ile de bu selfin yaşadığı sorunları çözmeyi mümkün kılacaktır.

Ancak bu iş anlatıldığı kadar kolay olmayabilir. Zira uyanık zihin, dışardan ve içerden gelen çeşitli uyaranları alıp işleyerek bir neticeye varabilir ve vardığı bu neticeyi lisan, duygu ve davranış gibi çeşitli araçlar kullanarak ifade edebilir. Elbette uyanık zihnin bu ifade ediliş sürecinin gerçekleşmesini etkileyen ve bozan çok çeşitli etmenler olabilir. Ama yine de bu etmenleri bir düzeyde ortaya çıkarmak, incelemek

ve düzeltmek mümkün olabilir. İş rüya yaşantısına geldiğine, zihnin uyanıkken yaşadığı bu zorlukların çok daha fazlasıyla ve karmaşık olanlarıyla karşı karşıya kalacağımız unutulmamalıdır. Her şeyden önce rüya nesnel temelli öznel bir yaşantıdır. Yani bizler bir insanın rüya gördüğünü ancak onun "ben rüya gördüm" şeklindeki ifadesinden anlayabiliriz. Tamam, meselâ uykunun diğer evrelerinde ortaya çıkanları saymazsak, rüyaların büyük oranda REM uykusunda ortaya çıkması gibi bir takım nesnel bulgular yok değil; ama bu nesnel bulguların tam anlamıyla rüya yaşantısının tabiatını ortaya koyamadığını tespit etmek gerekiyor. Şöyle ki: Çok gelişmiş bir teknolojiye sahip olduğumu ve rüya gören kişinin yaşantısını bir ekrana yansıtmayı başardığımızı düşünün. Bu başarı bize bir rüyayı film gibi izleme imkânı verse bile, denek anlatmadığı sürece rüya görenin duyguları ve düşünceleri gibi öznel yaşantılarını tam olarak değerlendirme sorunumuz varlığını sürdürmeye devam edecektir. Rüyaların tabiatından kaynaklanan bir diğer zorluk onun oluşma biçiminden kaynaklanmaktadır. Uyanık zihnin bir ürün ya da çıktı ortaya koyması nispeten anlaşılır ilkeler doğrultusunda gerçekleşir. Ama uyuyan bir zihnin hangi süreçleri kullanarak rüya gördüğü tam olarak anlaşılmamıştır. Rüya yaşantısı sırasında beynin bazı bölgelerinin aktif, bazı bölgelerinin pasif kalması bazı sonuçlar çıkarmamızı sağlayabilir ama yine

de beyin-rüya ilişkisinin hangi ilkelere göre işlediğini net bir şekilde söylemek mümkün değildir. Bugün uyanık durumdaki bilinçli bir zihnin ve selfin etkinliği sırasında aktifleşen beyin bölgeleri ile rüya yaşantısı sırasında aktifleşen beyin bölgelerinin büyük oranda örtüştüğünü biliyoruz.

Meseleyi biraz daha basite indirgemeye çalışarak şu soruyu soralım: Uyanıklığın fenomenolojisi ile rüyalarınki arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu soruyu sorma nedenim şu: Eğer bu iki yaşantının benzer fenomenolojisi olduğunu ortaya koyabilirsek o zaman rahatlıkla rüya ve uyanıklığın benzer yaşantılar olduğunu, selfe dair önemli bilgiler sunduğunu anlamış oluruz. Uyanıklığın ve rüyanın hangi temel indirgenemez niteliklere sahip olduklarına baktığımızda ikisinde de bir yerde olma, bir anda bulunma, algılıyormuş olma, hissetme ve yönelme gibi fenomenlere sahip olduğunu görürüz. Bu da bize rüyaların ve uyanıklığın aynı zihinden/selften/bilinçten neşet ettiğini, dolayısıyla rüyalarla uyanıklığın farklı fenomenolojilere sahip olmadığını düşündürür. Buraya kadar sorun yok, ancak uyanık zihnin fenomenolojisini öğrenmek için bizzat uyanık zihne soru sorma ve karşılık alma imkânımız varken rüyaların fenomenolojisini öğrenmek için bizzat rüyayı görenin rüyasına girme ya da rüya esnasında onunla görüşme imkânına

Bilinç konusunun insanların çözmeye çalıştığı en önemli gizemlerden biri olmayı sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bu gizem, mevcut nesnel ilkeleri rehber edinen bilimsel metodoloji ile çözülemeyecek gibi görünüyor. Bu durumda bilimsel metodoloji anlayışını toptan değiştirmek gibi radikal bir devrimci tavır takınmak gerekiyor. Bu tavrı hangi babayiğit bilim adamlarının takınacağını merakla bekliyorum.

sahip olamamız ciddi bir sorun oluşturabilir. Yani sorun, uyanık zihnin rüya gören zihnin fenomenolojisini "aktarıyor olması"ndan kaynaklanmaktadır. Çünkü rüya gören zihnin fenomenolojisini uyanık zihne aktarırken kaçınılmaz bir biçimde lisanın sınırları ile kuşatılma tehlikesi baş göstermektedir. Zira hemen herkes rüyada yaşadığı duygu ve düşüncelerin bazen anlatılacak türden olmadığını, ancak yaşanması durumunda anlaşılabilirliğini deneyimlemiştir.

Bilinç konusunun insanların çözmeye çalıştığı en önemli gizemlerden biri olmayı sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bu gizem, mevcut nesnel ilkeleri rehber edinen bilimsel metodoloji ile çözülemeyecek gibi görünüyor. Bu durumda bilimsel metodoloji anlayışını toptan değiştirmek gibi radikal bir devrimci tavır takınmak gerekiyor. Bu tavrı hangi babayiğit bilim adamlarının takınacağını merakla bekliyorum.

Kaynaklar

Bilici Mustafa. Terapide Rüyalarla Çalışmanın Önündeki Engeller. Dinlenenben Rüya ve Terapi Dergisi, 2016, Cilt 3, Sayı 1, s: 9-14.

Hanoğlu Lütfü. Bilişsel Bilinçaltı, Nedensellik ve Özgür İrade. Başka Dergisi, 2011; 6: 10 -21.

Kara Hayrettin. Üç Farklı Rüya Yaklaşımı: İçeriğin Yorumu, Biçimin Analizi, Yaşantının Betimlenmesi. Dinlenenben Rüya ve Terapi Dergisi, 2016, Cilt 3, Sayı 1, s: 1-6.

Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.

Revonsuo Antti. Consciousness, 2015, Turku, Finland.